

IMMANUEL

KANT

“YAŞAM FELSEFESİ”

Immanuel Kant

- IMMANUEL KANT -

“YAŞAM FELSEFESİ”

BİR KANT & FELSEFE KURAMI KLASİĞİ

Yazarı (Author): Immanuel Kant (Alman Felsefesi & Kuramcı)

Sayfa Düzeni ve Grafik Tasarım:(e-Kitap Projesi)

(Fulya Saatçioğlu & Murat Ukray)

Kapak Tasarımı: E-KİTAP PROJESİ

E-Baskı ve yayına hazırlama (Publisher): ekitaprojesi.com

İstanbul – Kasım, 2014

ISBN: 978-625-3871-47-5

İletişim ve İsteme Adresi:

www.ekitaprojesi.com

© **Copyright:** Bu çalışmanın tüm yayın hakları e-kitap projesine aittir. Tanıtım alıntıları dışında izinsiz çoğaltılması yasalarımıza göre suç sayılmaktadır. Böyle bir harekete kalkışmak yerine, bize sorarsanız uygar ve paylaşımcı dünya adına seviniriz..

İÇİNDEKİLER

<i>BİRİNCİ BÖLÜM</i>	5
KANT'IN YAŞAMI...	5
<i>İKİNCİ BÖLÜM</i>	35
KANT'A GÖRE AYDINLANMA NEDİR?	35
<i>ÜÇÜNCÜ BÖLÜM</i>	48
AHLAKIN METAFİZİĞİ...	48
<i>DÖRDÜNCÜ BÖLÜM</i>	55
KANT VE EĞİTİM ÜZERİNE....	55
<i>BEŞİNCİ BÖLÜM</i>	65
KANT VE TANRI	65
<i>ALTINCI BÖLÜM</i>	84
KANT IN ELEŞTİREL FELSEFESİ	84
KANT'IN ELEŞTİREL FELSEFESİNE PLATON VE PARMENİDESİN KATKILARI	103
Kritisizm Nedir?	109
<i>YEDİNCİ BÖLÜM</i>	122
KANT FELSEFESİNİN TEMEL KAVRAMLARI	122
<i>SEKİZİNCİ BÖLÜM</i>	221
KANT'IN KURAMSAL METAFİZİK ELEŞTİRİSİ HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ..	221
I. KANT'IN LEİBNİZ- WOLFF VE HUME'UN FELSEFELERİNE YÖNELİK ELEŞTİRİSİ	223

II. KANT'TA METAFİZİK BİLGİNİN OLANAĞI:	
METAFİZİK OLANAKLI MIDIR? _____	229
SONUÇ _____	243
DOKUZUNCU BÖLÜM _____	246
KANT'IN DÜNYA YURTTAŞLIĞI AMACINA	
YÖNELİK GENEL BİR TARİH DÜŞÜNCESİ _____	246
Birinci Önerme _____	248
İkinci Önerme _____	249
Üçüncü Önerme _____	250
Dördüncü Önerme _____	251
Beşinci Önerme _____	253
Altıncı Önerme _____	255
Yedinci Önerme _____	256
Sekizinci Önerme _____	260
Dokuzuncu Önerme _____	263
KANT'ÇI EBEDİ BARIŞ" DÜŞÜNCESİ _____	266
SİYASİ HAKLARDA TEORİ VE PRATİK İLİŞKİSİ ÜZERİNE	281
DOKUZUNCU BÖLÜM _____	285
KÜRESELLEŞEN SORUNLAR KARŞISINDA KANT ETİĞİ	285
UNUTULMAZ KANT SÖZLERİ..... _____	300

BİRİNCİ BÖLÜM

KANT'IN YAŞAMI...

Immanuel Kant'ın yaşamı ve karakteriyle ilgili birincil

kaynak, öldüğü yıl, arkadaşları Borowski, Jachmann ve Wasianski'nin yazdığı üç biyografidir, ama yazarların dostlarına hayranlıkları nedeniyle, genç Kant'ı biraz abarttıkları

şeklinde yaygın bir kanı vardır. Cassirer'in kitabı ve Kuehn'ün, en eğlenceli (ve en güvenilir) biyografi unvanına değer yapıtı, doğal olarak, Kant'ın üç dostunun metinlerine atıflarla doludur. Gulyga ve Stuckenberg'i gözden kaçırmadan, George'un önerdiği okumayı rehber alarak, Kant'ın yaşamından kesitler aktarmaya çalışacağım.

Eski Prusya dinsel takviminde 22 Nisan tarihi Emanuel'e denk geldiği için, Johann Georg Kant ve Anna Regina Kant'ın dördüncü çocukları olarak 1724 yılında bu tarihte, Königsberg'te dünyaya gelen filozof, Emanuel adıyla vaftiz edilir. Yıllar sonra üniversiteye başladığında bile, yetkili, adını Emanuel Kant olarak kaydedecektir; Emanuel değil, Immanuel olduğuna hükmeden ve bu konuda ciddi bir hassasiyet taşıyan Kant'ın kendisidir. Adının Kitab-ı Mukaddes'te geçtiği biçimiyle, yani İbranice telaffuzuna uygun olarak yazılması konusunda ısrar etmesinin yanı sıra, Kant adıyla açıkça gurur duyar, yaşlılığında bile adından ne kadar hoşnut olduğunu anlatmaktan vazgeçmez. Neredeyse tüm biyografi yazarları, filozofun bütün yaşamı boyunca adının anlamından hoşnut olduğunun, hatta bunun ona bir tür öz-güven verdiğinin altını çiziyorlar.

Vaktiyle, Immanuel'in İbranicede ne anlama geldiğini öğrendiğimde çok heyecanlanmıştım; tüm düşünce gücünü, olanca haşmetiyle –ve hatta peygamberce bir tavırla– “iyi”ye adadığına inanmaya can attığım bu yüce düşünce insanının böyle bir ad taşıması –Kant'la yeni tanışıp onun satırları arasında kendini kaybeden küçük bir felsefe öğrencisi olarak benim– dünyada her şeyin bir yeri ve sebebi olduğuna

ve arayanın bunları bulabileceğine ilişkin naif inancımı epey güçlendirmişti. “Gerçekten de, Kant’ın kişiliğinin erkin, kendinden emin, kendi kendine yeten karakteri; dünyanın – Kant’ın kendisi de dahil olmak üzere herkesin ve her şeyin belli bir yere sahip olduğu– teleolojik bir bütün olduğuna yönelik iyimser bir inanca eğilim taşıyordu.” Kant ebeveyninin ona verdiği addaki “yanlış”ı bulur ve “düzeltilmesi”nin gerekliliğine hükmeder, hem de, adeta bunu “temellendirmek adına” Tanrıyı yanına alarak:

[...] Rab kendisi size bir alamet verecek; işte, kız gebe kalacak ve bir oğul doğuracak ve onun adını Immanuel [Tanrı onunladır/bizimledir] koyacak. Kötüyü atıp iyiyi seçebildiği zaman tereyağı ve bal yiyecek. Çünkü çocuk kötüyü atıp iyiyi seçebilmeden önce, korktuğun iki kralın toprağı boşalacak.

Kant’ın babası, Johann Georg Kant bir saraçtır; çok sevdiği ve yaşamında ne kadar önemli bir rol oynadığını sürekli vurguladığı annesi, Anna Regina Kant ise, Königsberg’li bir başka saraç ustasının kızıdır. Johann Georg Kant Königsberg’e Tilsit’ten gelmiştir – en azından Kant’ın yaşamının sonlarına doğru yazdığı bir mektupta böyle söylenir; Kant’a göre İskoç asıllıdır ve Königsberg’e de, büyük gruplar halinde doğuya göç eden İskoçlarla birlikte gelmiştir, ama “burada, bu hususların şimdiye kadar herhangi bir şekilde ve yeterli bir kesinlikle kanıtlanmadığını belirtmekle yetinebiliriz.” Cassirer’in, gerek Borowski’nin Kant’ın kökenleriyle ilgili yorumlarını ciddiye almaması, gerekse araştırmaların, “Kant’ın büyük büyükbabasının Heydekrug yöresindeki Werden’de mal mülk sahibi biri” olduğunu ortaya koyduğu-

nu vurgulaması; tüm bunlar bir araya gelince, insanın akli Kant'ın ebeveynini "düzeltme" konusunda adını değiştirmekten daha ileri gitmiş olabileceğine çeliniyor. Kant'ın, şeceresiyle ilgili, bu anlatılanların işaret ettiği ölçüde ciddi sorunları var mıydı acaba ve fakat, bununla nereye varacağız?

Johann Georg Kant, ancak 13 Ekim 1715'te, Anna Regina'yla evlenerek, bağımsız bir esnaf olarak yaşamını kazanma fırsatına erişir, çünkü dönemin Prusyasında onun gibi zanaatkarlar loncaya bağlıdır ve loncalar da, bir şehirde kaç kişinin dükkan açabileceği konusunda oldukça ciddi birtakım düzenlemeler getirdiğinden, ticarete atılmanın tek yolu, eğer baba mesleği icra edilmeyecekse, bir ustanın kızıyla evlenmekten geçmektedir. Aile önceleri şehir dışında, bir zamanlar Kant'ın büyükannesinin üvey babasına ait olan bir evde yaşar, dolayısıyla Kant'ın babasının değil, annesinin ailesine ait bir evde otururlar. Çok büyük olmasa bile, onsekizinci yüzyıl ölçütlerine göre oldukça konforlu, üç katlı ve bahçeli bir evdir bu. Genel kanının aksine, Kant'ın babasının geliri hiç de düşük değil, yüksektir, yine de bir saraç ustasının zengin olması gibi bir durum tabii ki ihtimaller dahilinde değildir. Ama bilindiği kadarıyla evlerinde her zaman yatılı bir hizmetçileri olmuştur. Değindiğim gibi, Johann Georg ve Anna Regina'nın dördüncü çocukları olarak dünyaya gelen Emanuel'in, kardeşlerinden çoğu bu evde dünyaya gelir. Emanuel dördüncü çocuktur ama kendisi dünyaya geldiğinde yaşayan tek kardeşi, ondan beş yaş büyük olan ablasıdır, diğerleri çok küçük yaşta hayatlarını kaybetmiştir. Annesinin Emanuel'in de erken yaşta öleceğine ilişkin korkuları

vardır, oğlu için bu yüzden bu kadar anlamlı bir ad seçer. Hem annesinin hem de babasının, Kant'ın üzerine titremek için yeteri kadar nedeni vardır gerçekten de; Kant'tan sonra doğan beş çocuklarının ikisi daha çocuk yaşta ölür çünkü; yani Kantların dokuz çocuğundan, ancak dördü yaşar. Kant da zaten yaşamı boyunca hastalık hastası olmuş, sağlığına sürekli dikkat etmiştir; hatta bu özeni, kimilerine göre bazen öyle uç noktalara vardır ki, lastikli çorabın kan dolaşımını engellediğine ilişkin bir varsayımdan hareketle “jartiyeri” icat ettiği söylenir. “Kuru kemikliydi, diyemeyiz; yine de etsizdi göğsü, acımasın diye gazete koyardı. Sereserpe soluk alıp veremezdi. Çelimsizdi sinirleri. Baskıdan yeni çıkmış bir gazete ya da kitap görmesin, taze mürekkep kokusundan ötürü, hapşırmadan aksırmadan kurtulamaz, başına ağrı gelirdi. Azıcık ağzı açık yürüse nezle olurdu. Sokakta kimseyle konuşmazdı onun için.”

Kant, efsanenin aksine hiç de yoksul bir eve doğmamışsa da, ilkgençlik yıllarına vardığında, ailesinin gelir durumunda bir değişiklik olur; babası, ölümünden sonra kayınpederinin işini devralır, ayrıca kayınvalidesine bakmak zorunda kalır; aile giderek yoksullaşır, sonunda büyük evi terk ederek, daha az gideri olan, daha küçük bir eve taşınır. Bu gelişmelere, yüzyıl başında ciddi bir krize giren lonca sisteminin sorunları eklenince, Johann Georg gibi bir küçük esnafı daha büyük işler yapan tüccar karşısında koruma altına alacak, rekabeti düzenleyecek bir mercinin eksikliğinde, ailenin gelir düzeyi tabana vurur.

Kant annesiyle babasını düzeltme konusunda hassas birtakım adımlar atmış olsa da, yaşamı boyunca ne annesiyle ne de babasıyla ilgili tek kötü söz söylemez. Babasının çalışkan ve oldukça disiplinli bir tüccar olması Kant'ın yaşamına etki etmiş olabilir mi, Kant babasını örnek almış olabilir mi (Adorno bir Kant biyografisi yazmış olsaydı olasılıkla bu konu üzerinde uzun uzun dururdu), bilemeyiz, ama bir tür saygı duyduğu gerçek, babasının 1746'daki ölümünden sonra Kant aile defterine şunları yazar: "Martin 24'ünde sevgili babam huzurlu bir ölümle aramızdan ayrıldı... Yaşamı boyunca ona çok güzel gün göstermeyen Tanrı, ebedi neşeye onu da ortak etsin." Annesi söz konusu olduğundaysa, Kant kendisini duygusallaşmaktan alamaz: "Annemi asla unutmayacağım, çünkü iyiliğin tohumlarını yüreğime serpen ve yeşerten odur; kalbimi doğanın güzelliklerine açmış, yeni şeyler düşünmemi ve düşündüklerimi geliştirmemi sağlamıştır; onun yaşam düsturu bütün yaşamım boyunca asla kaybolmayan bir etki bırakmıştır üzerimde." Ayrıca Kant fiziksel görünüşü de annesinden aldığını düşünür (bütün Kant imgelerinde ısrarla vurgulanan, zekayı ve bilgeliği temsil ettiğine yönelik de oldukça yaygın bir uzlaş bulunan "geniş alını", örneğin). Annesi 1740'da, babasından erken ölür, bu ölüm sırasında aile artık gerçekten yoksuldur; Anna Regina gömülürken bir cenaze alayı yoktur. Hatta annesinin ölümünden sonra ailesi resmi olarak da "yoksullaşır"; resmi makamlarca, babasının bu tarihten sonra, o güne kadar ödediği verginin dörtte birini ödemesi uygun bulunur. Kardeşlerine gelecek olursak; Kant'ın kardeşleriyle de pek arası olmadığını söyleyebiliriz. Yaşamının sonuna vardığında, kız

kardeşi Katharina Barbara ona bakmaya başladığında, Kant “ne kadar basit insanlarla uğraşmak zorunda kaldığından” şikayet eder. Kendisi Collegium Fridercianum’da okurken dünyaya gelen erkek kardeşi Johann Heinrich’in mektuplarına çoğunlukla yanıt vermez örneğin. Ama tabii ki onlara karşı olan ödevlerini yerine getirmekten de asla kaçmaz. Kısacası, biraz yüzeysel bir yorumla, Kant’ın genel olarak ailesinden pek hoşnut olmadığını (çünkü hoşnut olduğu insanlara, dostlarına karşı ne kadar nazik ve ilgili olduğunu biliyoruz) ama sorumluluk sahibi bir insan olarak ailevi görevlerinden de ödün vermediğini söyleyebiliriz sanırım. Bir taraftan da, Kant ebeveyninin ona “ahlaki açıdan tam da gerektiği gibi bir eğitim” verdiğini söylemekten geri kalmaz, şu durumda, Kant’ın pedagoji derslerine bakmak ve “tam da gerektiği gibi” bir eğitimin nasıl olduğunu görmek uygun olacaktır: Kant burada fiziksel ve ahlaki eğitimi birbirinden ayırır ve ikinci için, hiçbir yasağın, tehdidin, cezanın ya da örneğin işe yaramayacağını, çünkü –beklenileceği üzere– ahlaki eylemlerin kökeninin maksimlerinde olduğunu söyler. Diğer taraftan, Kant’ın ailesi oldukça dindar bir ailedir. Özellikle, aralarında özel bir ilişki olduğu yukarıda anlatılanlardan anlaşılan annesinin, bu dönemde Königsberg’te tüccarla daha alt sınıftan insanlar arasında yaygınlaşan Pietizmle bağlılığı çok ciddidir.

Pietizm Protestan Alman kiliseleri bünyesinde ortaya çıkan dinsel bir harekettir. Genel bir çerçeve çizerek olursak, Pietist hareketin, dönemin Protestan ortodoksluğunun aşırı biçimci tavırlarına bir tepki olarak ortaya çıktığını; ortodoks teologlarla pastörlerin geleneksel doktrinleri aşırıya vara-

cak biçimde vurgulaması, bu doktrinlerle çatışan fikirlere şiddetle karşı çıkması, diğer yandan, genel olarak din adamlarının devlet memurları gibi çalışarak geleneksel dinsel coşkudan ve hatta kulların maddi ve manevi durumlarına ilgi göstermekten uzaklaşması nedeniyle, özellikle orta ve alt sınıflarda geliştiğini ve ortodoks Protestanlığa karşıt biçimde, bağımsız Kutsal Kitap çalışmalarına, insanın Tanrı'yla kişisel bağına, papazlığı meslek olarak icra etmeyen din büyüklerine saygıya ve özellikle de hayır işlerine büyük önem atfettiğini; ayrıca, insanın Hristiyanlığın özüne yönelerek bir dönüşüme uğrayacağını [Bekehrung], ancak bunun için öncelikle azim ve mücadele hırısı gerektiğini [Busskampf], bunlara sahip olup tinsel dönüşünümü gerçekleştiren kişinin uyanacağını [Erweckung] savunduğunu söyleyebiliriz. Pietizmin hâkim olduğu her bölgede küçük dinsel cemaatler ortaya çıkar; hareketin özünde, her gerçek Hristiyanın çevresine inancını yayacağı insanlar toplaması, böylece, her an yoldan çıkabilecek olan kurumsal kilisenin dışında, gerçek Hristiyanlardan oluşan küçük kiliseler [ecclesia in ecclesia] oluşturması gerektiği görüşü vardır; Prusya'daki asıl merkezi Halle Üniversitesi olup, buradaki en yetkin temsilcisi de, August Hermann Francke'dir.

Kant'ın ailesi, özellikle de annesi, Pietizm'e gönülden bağlıdır ve 1731'de Königsberg'e gelerek, kentin kültür yaşamında etkin bir rol üstlenip, bu tarihe kadar zaman zaman küçük görülen, hatta dışlanan Pietizme yeni bir çehre kazandıran Franz Albert Schulz'a yakınlık duyarlar. Annesi Kant'ı sürekli, Schulz'un verdiği Kutsal Kitap kurslarına götürür, Schulz da aileyi sürekli ziyaret eder, hatta ihtiyaçları oldu-

ğunda maddi destek verir, yakacak sağlar. Dolayısıyla Kant'ın ilk eğitimini Schulz'tan aldığını söylemek yanlış olmayacaktır; hatta, Königsberg'te Pietist hareketin üyelerinden oldukları düşünüldüğünde, Pietizm üzerine yapılan tartışmalar ve Pietistler karşısında alınan yaygın olumsuz tavır yüzünden, hem Kant'ın hem de diğer aile fertlerinin kendilerini ayrımcılığa maruz kalmış hissetmesi olasıdır.

Kant'ın bu kadar dindar bir arkaplandan gelmesinin, onun sonraki yaşamındaki düşünsel faaliyetlerini ne ölçüde etkilediğini belirlemek pek tabii ki imkansız – ve pek tabii ki bu yazının ufkunu fersah fersah aşıyor. Ama Adorno ve Horkheimer'in, Kantçı kategorik buyruğun formelliğine yönelik eleştirileri, aynı çizgide örneğin Zizek'in biraz da alaylı ifadelerle atıfta bulunduğu Kantçı kayıtsızlık, tüm bunlar Schulz'un Pietist düşünce çerçevesine yönlendirilebilirdi ki bu, Kant'ın dinsel arkaplanıyla yapıtı arasındaki koşutluğu kavrama yolunda belki bize yardımcı olabilir. Kant'a atfedilen şu satırlar durumu daha net açıklayacak:

Bu dönemin dini görüşleri ve örneğin erdem ve merhamet gibi kavramları çok bulanık ve yetersiz olsa da, insanlar gerçekten erdemli ve sofuydu. Pietizm'i dilediğimiz kadar kötüleyebiliriz. Bu zaten yapılmıştır. Sonuçta onu ciddiye alan insanlar, belli bir saygınlığı hak edecek yaşamlar sürüyorlardı. İnsanoğlunun sahip olabileceği en üstün niteliklere sahiplerdi, yani durgunluk, halinden memnuniyet ve hiçbir tutku tarafından bozulamayan bir iç huzur. Hiçbir gereksinim, hiçbir baskı onları kızdıramıyor, onları kimseye düşman edemiyordu.

Ayrıca Borowski daha ileri giderek, Pratik Aklın Eleştirisi'nde bulunan "kutsiyet talebi"nin, Kant'ın küçük yaşta annesinden dinlediği taleple birebir örtüştüğünü öne sürer. Ne olursa olsun, en azından şu kadarını söyleyebiliriz; Kant'ın Pietizm gibi sofu bir harekete bile, yeri gelince içten bir saygıyla yaklaştığı ortada. Kant'ı laikleştirme konusunda bazen biraz ileri gittiğimiz de bir gerçektir. Ayrıca Kant'ın bir "aydınlanmacı" olup olmadığı bile, bütünüyle, "aydınlanma için geçerli kılınan ölçütlere bağlıdır" – hatta yeri geldiğinde, bir anlamda aydınlanma karşıtı olduğu bile gösterilebilir. Öte yandan, Kant'ın, erken dönem biyografilerinde söylenenlerin aksine, Hıristiyanlığın kendisinden pek hazzetmediği, yakın dönemde ortaya çıkan bir bulgudur; buna göre Kant bütün yaşamı boyunca bir tür panteizmi savunmuş, ama özellikle üniversite yıllarında, okuldan kovulma korkusuyla, bunu dile getirememiştir. Bir de Kant'ın aldığı Pietist eğitim karşısında takındığı tavır var tabii. Pietistleri yukarıdaki pasajda öven Kant, daha 1600'lerin sonlarında bir collegium pietatis olarak kurulan ve 1703'te kralın koruması altına alınarak Collegium Fridericianum adını alan okulda geçirdiği öğrencilik yıllarını, ileri yaşında bile öfke ve nefretle anmaya devam eder.

Birçok insan gençlik yıllarının yaşamın en güzel yılları olduğunu düşünür, ama büyük olasılıkla yanlıştır bu. Gerçekte en zor yıllardır gençlik yılları, çünkü kişi öyle bir disipline tabidir ki, çok az arkadaşı olur, özgür olduğu zamanlar daha da azdır.

Kant'ın bu yorumunun nedeni, haftada altı gün, sabah saat yediden akşam dörde kadar okulda kalması, tek tatil günü olan Pazar gününü de büyük olasılıkla kiliseye giderek geçirmesi; böyle bir disiplin içinde, olsa olsa bir yüksek memur ya da papaz olmaya hazırlanması nedeniyledir herhalde. Kant'ın bu okula kabul edilmesi bile, bir anlamda sınıf atlaması anlamına geliyordu ve dolayısıyla Kant'ın, sıkılsa da, bu okulda okumaktan memnuniyet duyduğunu varsayabiliriz. Ayrıca burada sıkı bir Latince eğitimi aldığını (grammar), hatta bir ara, filolog olmakta karar kıldığını, yaşamı boyunca da Latin klasiklerini elinden düşürmediğini biliyoruz.

Kant on altı yaşında Königsberg Üniversitesi'ne girer ve burada matematik, fizik, felsefe, teoloji ve Latince eğitimi alır. Yaşamının bu dönüm noktası, yalnızca bundan sonraki yaşamını nasıl kazanacağını haberini vermez, bir saraç ustasının oğlu olarak üniversite çevresine kabul edilmiş olması, artık sınıf atlamış olduğunun belgesidir. Kant'ın okuduğu dönemde üniversitenin felsefe fakültesinde sekiz profesör ve çok sayıda öğretim görevlisi vardır; ama Kant'ın gözdesi, Schulzçu çizgide bir Pietist olan Martin Knutzen'dir. Kant Knutzen aracılığıyla Wolff felsefesi ve Newton fiziğiyle tanışır. Knutzen Kant üzerinde, "eleştirel dönem" yapıtlarında bile hissedilen bir etki uyandırmıştır.

İlk biyografi yazarlarına göre, Kant'ın dehasının ortaya çıkması, üniversiteye girmesinden dört yıl sonra, yani 1744'te, ilk yapıtı *Gedanken von der wahren Schätzung der lebendigen Kräfte* üzerine çalışmaya başlamasıyla ki, bugün bu

yapıtla ilgili en somut yorum, Kartezyen ve Leibnizci fiziksel güç kuramlarını uyuşturmaya yönelik başarısız bir girişim olduğu şeklindedir. Dolayısıyla erken dönem biyografilerinin bu konuda biraz iddialı olduğunu, yine de, 1746'da tamamlanıp ancak 1749'da yayımlanan Kräfte'nin en azından, Kant'ın Collegium Fridericianum'da mustarip olduğundan şikayet ettiği baskıdan kurtulmasının, özgürlüğüne kavuşmasının simgesi olduğunu varsayabiliriz.

İlk yapıtı üzerine çalışmaya başlamasının üzerinden dört yıl geçtikten sonra, 1748'de üniversiteyi bitirdiğinde Kant, özgürlüğüne kavuşmuş, entelektüel gelişimini büyük ölçüde sağlamış, bu arada babasını kaybetmiş, ciddi bir parasal sıkıntı içinde belirsiz bir gelecekle yüz yüze kalmış durumdadır. 1748'de, birkaç başarısız denemenin ardından, sonunda Kont Keyserlingk'in malikanesinde düzenli olarak özel dersler vermeye, Hofmeister'lik yapmaya başlar. Hofmeister'lerin çoğunlukla, üniversitede bir geleceği olmayan, mezuniyetiyle papaz, öğretmen ya da devlet memuru olarak atanması arasındaki dönemde çalışmadan karnını doyuramayacak olan ve bu yüzden de bir tür uşak olarak çalışmayı göze alan yeni mezun gençlerden çıktığını göz önüne alacak olursak, bu dönemde Kant'ın yaşamından pek de hoşnut olmadığı sonucuna varabiliriz. Görünen o ki bir gün üniversiteye geri dönmenin hayallerini kuran Kant için başka geçim yolu da yoktur. Kant gelmiş geçmiş en kötü Hofmeister olduğunu düşünür, yaşamının ileriki dönemlerinde, bu dönemde yaptıklarıyla alay eder, verdiği özel derslerin çok sıkıcı olduğunu da ekler. Yine de bu dönemde yanında çalıştığı soylu ailelerle ilişkilerinin hiç bozulmamış olması, o

kadar da kötü bir Hofmeister olmadığını düşündürür; her şeyden önemlisi, Kant bu dönemde, kendi deyişiyle “yol, yordam” öğrenir, burjuva yaşamının inceliklerine hâkim olur; ayrıca,

Bu dönemde insan bilgisinin her alanından ilgisini çeken, bir gün işine yarayacağını umduğu her türlü veriyi toplayıp bir kenara koydu; bugün bile bu dönemden söz ederken yüzünden memnuniyet okunuyor.

Borowski Kant'ın geç dönem yapıtlarının taslaklarını bu dönemde oluşturduğunu söylüyor, ancak görünen o ki, en önemli mesele, Kant'ın bu dönemde üniversiteyle ilişkisini hiç kesmemesi, öğrencilik kaydını sildirmemesi – bu Kant'ın üniversiteye dönüş planlarında ciddi olduğunu gösteriyor. 1755'te üniversiteye döndüğünde, yayına hazır birkaç makalesi olduğunu ve ikinci Almanca kitabının büyük kısmını tamamladığını biliyoruz. *Allgemeine Naturgeschichte und Theorie des Himmels*, ilk kitabı *Kräfte*'den daha büyük dikkat çekmiş olsa da, Kant'ın korktuğunun aksine sofuların saldırısına uğramaz, böyle bir başarıdan epey uzaktadır; kitabı baskıdan çıkarken yayıncı iflas eder ve bunun üzerine tüm mallarına ve tabii ki deposundaki tüm kitaplara el konur, böylece zavallı Kant'ın kitabı doğru dürüst dağıtılamadan kaybolur gider. Kant'ın ikinci yapıtı, güneş sisteminin temelinde bulut şeklinde bir madde yığını olduğuna yönelik varsayımı, nebula hipotezini temellendiriyordu; Pierre Laplace 1796'da, Kant'tan bağımsız olarak, farklı bir nebula hipotezi geliştirmiştir ve hipotez ancak Laplace ile dikkat

çekmiş, sonralarıysa Kant-Laplace hipotezi olarak anılmaya başlanmıştır.

Kant'ın çıkış noktalarına değinirken, Kant'ın yapıtlarına ilişkin olarak eleştiri-öncesi ve eleştirel dönemler biçiminde yapılan sınıflandırmaya ve Kant'ın dehasının ileri yaşıta ortaya çıktığına yönelik yaygın kaniya da değinmek gerekir: Yakın dönemde yapılan araştırmalar, söz konusu sınıflandırmanın geçersizliğine işaret ediyor. Elli yaşına kadar sıradan bir profesör olarak çalışan, elli yaşında kendisini aşarak mucizevi işler yapan ve yaşlandıkça da bunayıp saçmalamaya başlayan bir Kant resmi, sıradan felsefe tarihlerinde bulunabilir. Buna göre 1745 ile 1770 arası Kant'ın kafasının bulanık olduğu eleştiri öncesi dönemdir; 1781 ile 1791 arası Kant'ın mucize çağıdır; 1798 ile 1804 arası ise eleştiri sonrası dönem. Gelgelelim, Kant'ın yapıtları, dönemsel olarak bakıldığında, çok daha bütünlüklü bir yapı sergilemekle birlikte, temelde, bu tür bir dönemlendirmeyi olanaksız kılacak bir izleksel çizgi sergiler.³⁸ Kant başından beri ne yaptığını bilerek, programlı biçimde yayın yapmıştır: ilk ilgi alanları, yani dinamik ve kozmoloji, Kant ilk yapıtlarını verdiği sırada pek gözde olmayan, hatta küçümsenen ve genel olarak uzak durulan alanlar olsa da, bir sonraki kuşak için hem dinamik hem de kozmoloji umut veren gelişmelerle sürekli ilerleyen ve dünyayı kavrayışımız açısından temel öneme sahip tezler getiren bilim dallarına dönüşmüştür. Dolayısıyla, örneğin kozmoloji konusunda hakkı sonradan teslim edilen (ama önünde sonunda teslim edilen) Kant'ın dehasını, sistematik bir biçimde gelişen bir yapıtta ortaya koyduğunu söylemek gerekir. 1755-56'da savunduğu tez-

lerde, örneğin Latince kaleme aldığı Principiorum primorum'da "hakikatin olanağının nihai temelleri nelerdir?" gibi sorulara yanıt arayan Kant, Leibniz ve Wolff'un iki temel ilkesine karşı çıkar – genel olarak, bu döneme kadarki hâkim tavrını devam ettirerek, Newton ya da Descartes ve Leibniz'i uzlaştıracak bir sistem arayışını sürdürür. Kant Principiorum primorum'la ücretini öğrencilerinden alan bir Privatdozent olarak çalışmaya hak kazanır, ama henüz ne kadar para kazanacağı, ne kadar öğrenci çekebileceğine bağlıdır. Daha 1755'te, Magister derecesi için sunduğu tezle birlikte akademik dünyada adı çokça anılmaya başlanmıştır; savunduğu fiziksel monadoloji üzerine tezle maaşlı olduğundaysa artık Königsberg'te tanınmış bir filozoftur ve seveni de çoktur; örneğin öğrencisi olacak olan Hamann, onun gerçek bir deha olduğunu düşünmektedir.

Privatdozent'lerin dersleri amfilerde değil, öğretmenin kendisinin kiralaması gereken özel dersliklerde yapılır. Kant'ın ilk dersiyle ilgili olarak, Borowski'nin anıları şöyle:

1755'te verdiği ilk derste ben de hazır bulunuyordum. Neustadt'ta profesör Kypke'nin evinde yaşıyordu ve burada genişçe bir dersliği vardı. Dersliğe çıkan merdivenlerden evin girişine kadar her yer dinleyicilerle doluydu. Kant durumdan biraz sıkılmış gibiydi, böyle şeylere pek alışık olmadığından, neredeyse utanarak, her zamankinden çok daha sakın bir ses tonuyla ve sürekli kendisini düzelterek konuşuyordu. Böylesine bilgili bir adamın bu kadar alçakgönüllü ve çekingen olması, korkulanın aksine, tüm dinleyiciler üzerinde olumlu bir etki uyandırıyordu.

Kant karnını doyurmak için epey ders vermek zorunda kalır. Derslere başladığı ilk yarıyıl (kış 1755-56) mantık, metafizik, matematik ve fizik öğretir. 1756 yazında bunlara coğrafya da eklenir ve böylece Kant'ın ders yükü haftada yirmi dört saate çıkar. Bu yılların Königsberg açısından oldukça önemli bir olayı, Kant'ın yaşamına büyük etkisi olan Rus işgalidir. Friedrich altmış bir bin askerle Saksonya'ya yürür ve savaş Prusya için oldukça pahalıya patlar; 22 Ocak 1758'de çan sesleri eşliğinde Königsberg'e girer ve Prusyalı askerlerin terk ettiği karargaha yerleşirler. Königsberg'te Ruslara karşı ciddi bir direnç olmamakla birlikte, Rus askerlerinin Königsbergli kadınlarla evlenmesine, dolayısıyla Prusyalı kadınların Ortodoks kilisesinin mensubu haline gelmesine tepki veren; Rus resmi bayramlarındaki kutlamalardan şikayet eden din adamları eksik değildir pek tabii ki. Ruslar Königsberg'in kültürel gelişimine önemli katkıda bulunur; Königsberg için bu işgal bir anlamda geleneğin baskısından kurtuluş anlamına gelir, kent canlı bir yere dönüşür. Ruslar güzel her şeyi, saray nezaketini (ki bulaşıcıdır) seven insanlardır. Königsberg bu dönemde bir ticaret merkezi olarak da hızla gelişir, sınıfsal ayrımlar bulanıklaşır. Kant da bu durumdan epey istifade eder; bir kere geliri katlanır, matematik derslerine gelen subaylardan iyi para alır, ayrıca subaylara verdiği özel dersler de yüzünü güldürür. Dahası, bu subayların düzenlediği yemeklere, partilere katılır; vaktiyle çocuklarına özel dersler verdiği Keyserlingk ailesinin düzenlediği eğlenceleri kaçırmaz, Rus subayların çok ilgi gösterdiği, Kant'ın da "ideal kadını" dediği Kontes Keyserlingk'in çevresinde dolanır. Yani kısacası, Kant bu

dönemde, artık Königsberg'in soylularıyla aynı sofrada oturmaya başlar. Hatta saray nezaketini biraz abarttığı biliniyor – Kant'ın, yoldan geçerken insanların saatlerini ayarladıkları, gündelik rutinini yaşamında bir kez, o da Rousseau'nun Emile'ini okuduğu sırada bozan, sıkıcı bir adam olduğuna yönelik efsanenin aksine (ileri yaşlarında böyle bir yaşam sürdüğü doğru olsa da), Kant'ın ödevlerimiz arasında saydığı şeylerden biri “çevremizdekiler üzerinde itici ya da kötü bir izlenim bırakmamak”tır, çok renkli giysileri tercih eden Kant'ın maksimi, giysilerin renklerinin çiçeklerin renklerine uyması gerektiğidir (kahverengi gömleğin üzerine sarı yelek giyilmelidir). Königsberg'teki diğer Prusyalı akademisyenler siyah, en fazla gri elbiseler giyerken, Kant yıldız işlemeli ceketler giyer ve kılıç taşır. 1.60 boylarında, fazla atletik olmasa da sağlıklı bir görünüşü olan, oldukça çekici bir adamdır. Bulunduğu her ortamda dikkat çeken, konuşmaktan hiç sıkılmayan ve çok geniş bir çevresi olan birine dönüşmüştür. Öğrencisi Herder'e verdiği nasihat (“kitaplarına gömülüp surat asma, beni örnek al”) düşündürücü. Kadın düşkünü olmayan Kant hiç evlenmemiş olsa da, bunun anlamı evlenmeyi hiç düşünmediği değildir – farklı yaşlardan ve sınıflardan birçok farklı kadın ve genç kızla evlenme planları yapmış (Westfalen'li bir genç kıza kötü kapılmış), ama ya kararsızlıktan, ya da maddi yetersizliklerden (bir kadına bakmakta güçlük çekeceğini düşündüğünden) bir türlü son adımı atamamıştır. “Kadınların paylaşmadığı bir insandı Kant.” Kant'ın evlilikle diğer bir sorunu da, henüz bir Magister'ken tanıştığı Jakobi ve –Kant'ın kendisinin de Prenses diye andığı– genç eşiyle yaşadığı ünlü

maceradır. Kant'ın Jakobi'nin eşine tuhaf bir yakınlığı vardır; genç bayanın Kant'a yazdığı bir not şöyle:

Sevgili dostum: sizin gibi bir filozofa böyle şeyler yazmaya cesaret etmem sizi şaşırtmıyor mu? Dün sizi bahçede bulacağımı sanıyordum, bir kız arkadaşımınla birlikte bahçenin altını üstüne getirdik ama sizi bulamadık. Yarınki partide sizi göreceğimi umuyorum; ne dediğinizi duyar gibiyim “tabii, tabii, geleceğim”. Peki o zaman, bekleyeceğim. Lütfen hatırlatmak zorunda kaldığım için beni affedin. Kız arkadaşımınla size sımsıcak bir öpücük gönderiyorum. Umarım Kneiphoff'un havası bozuk değildir de öpücüğümüz ısınısını yitirmez.

Kant Jakobi'lerin evini sık sık ziyaret eder; Prenses, Kant'la epey bir uğraştıktan sonra –ki işler asıl burada karışıyor– Kant'ın ve aynı zamanda Jakobi'nin de dostu olan Goeschen adlı bir başka adamdan hamile kalır, bunun üzerine kocasından boşanarak Goeschen'le evlenir. Bu olay gerçekleşene kadar hem genç kıza hem de Goeschen'e farklı biçimlerde de olsa yakın olan Kant, bu olaydan sonra, büyük olasılıkla asla evlerine adım atmama gibi bir maksim formüle ederek, iki siyle de ilişkisini keser, dostu yaşlı Jakobi'yle görüşmeye devam eder. Olaya duygusal olarak müdahil olan Kant için evlilikle ilgili son kararını vermesi herhalde bunun üzerinedir; çok alıntılanan evlilik tanımı (karşı cinslerden iki insanın birbirlerinin cinsel organlarını kullanmak üzere yaptıkları sözleşme) Kant'ın evliliği nasıl değerlendirdiğini gösteriyor; ayrıca, “Kadın erkeğin yüreğini daraltır. Bir dostun evliliği çoğunlukla bir dostun kaybedilmesi demektir” ve

böylece Kant nihai maksimi de formüle eder: “Kişi evlenmemelidir!”

Tüm bunlar olup biterken, Hamann ve Herder gibi öğrencilerinin yazdıklarından bildiğimiz kadarıyla, Königsberg’in en popüler simalarından biri haline gelen Kant, kırkını devirir; antropoloji kuramına bakacak olursak, Kant için bir başka dönüm noktası olmalıdır bu, çünkü buna göre insanın gerçek olgunluğa erişmesi ancak kırk yaşında olur. Karakterin gelişimini bir tür yeniden doğumla özdeşleştiren Kant’a göre, böylesi bir devrimi otuz yaşından önce gerçekleştirmeyi deneyenlerin sayısı azdır, kırk yaşından önce gerçekleştirmeyi başaranların sayısı ise büyük olasılıkla daha da azdır.

Kişinin şeylerin gerçek değeri hakkında geçerli yargılar geliştirmesi kırkıdan önce olanaklı değildir; çünkü gerçek bir karakterin olanaklı olabilmesi için, eğilimlerimizin dünyaya ilgi duymamızı sağlayacak güçlü, ama tutkuya dönüşemeyecek ölçüde zayıf olması gerekir.

Erlangen ve ardından Jena’dan teklifler alan Kant, Königsberg’ten ayrılmaya hiç niyetli değildir. Kant’ın Königsberg’te kadro sorunuyla ilginç bir mücadelesi vardır. Üniversite yıllarındaki gözde hocasının, yani Knutzen’in öğrencileri arasında olup, Knutzen tarafından Kant’tan çok daha değerli bulunan Johann Buck’un, 1759’da Kant’ın talip olduğu kadroya atanmasından yıllar sonra, 1770’te bir profesörün ölümünün ardından kadrolarda yeni bir düzenleme yapılması gerektiğinde, Buck’la görüşmeden, doğrudan Prusyalı

yetkililere başvuran Kant (bu şekilde nezaketi ve ahlaki boyutu da bütünüyle bir kenara bırakarak) kısa süre sonra Buck'un yerine geçerek, nihayet çok arzuladığı Professore Ordinario der Logic und Metaphysic unvanını alır.

Königsberg'ten ayrılmak istememesinin en temel nedeni yakın dostları ve çevresidir. Kentin en seçkin aileleriyle dostluk kurmuş, ayrıca soylu Keyserlingklerle neredeyse akraba olmuştur; Prusya ordusunun subaylarıyla da arası iyidir. Kont değilse bile Kontes'in yakın ilgisi dolayısıyla Keyserlingklere ziyaretlerini düzenli olarak sürdürür, nezaketi ve inceliğiyle Königsberg'teki diğer tüm akademi üyelerinden farklı olduğunu gösterir. "Kant Keyserlingklerin masasında, protokol gereği Kontes'in yanında oturması gereken bir konuk olmadığı sürece, her zaman onur konusu koltuğuna, Kontes'in hemen yanına otururdu."

Değindiğim gibi, Kant'ın eleştirel dönemini erken dönemlerinden radikal bir kopuş olarak anlamaya çalışmanın, uzun süre yaygın olan kanının aksine, gerekçelendirilemez olduğu görüşü bugün yaygın olarak kabul gören bir görüştür. Örneğin Saf Aklın Eleştirisi'nin bazı bölümlerinin ilk nüshalarının daha 1760'larda kaleme alınmış olduğu biliniyor.

Üç eleştiriye toplu bir bakış (bu nasıl olacaksa!), geleneksel bir okumayla, şöyle bir çerçeve çıkarır karşımıza: felsefe tarihinin temel sorunları (neyi bilebilirim, ne yapmalıyım, neyi umabilirim?) geleneksel sırayla, Saf Aklın Eleştirisi, Pratik Aklın Eleştirisi ve Yargı Gücünün Eleştirisi'nde ele alınır. Kant'ın projesini bir bütün olarak, metafizik aşırılığın

bir tür diyetle sınırlandırılması gibi düşünmek, sınırlı bir görüş alanı sağlar; daha temelde Kant, felsefenin, gerçekleştirdiğimiz salt yaşamsal fonksiyonları aşan şeylerle ilgili olduğunu söyler ve beğensek de beğenmesek de, bütün Kant felsefesinin asıl amacı insanı özerk ahlaki faile dönüştürmektir ki (başımın üstünde yıldızlı gökler; içimde ahlak yasası), bu yolda artık diyete gerek olmadığı gibi, aşkınlığa da yer açılabilir – çünkü burası bizim krallığımızdır.

İki şey, üzerlerine sık sık eğilip ısrarla düşünülürse, insanın ruhsal yapısını hep yeni, hep artan bir hayranlık ve korkunç bir saygıyla dolduruyor: üzerimdeki yıldızlı gök ve içimdeki ahlak yasası. Her ikisini, karanlıklarla gizlenmiş ya da benim ufkumun ötesinde aşkın alanda imişlercesine aramama ve tahmin etmeme gerek yok; onları önümde görüyorum ve doğrudan doğruya benim kendi varoluşumun bilincine bağlıyorum. İlki, dıştaki duyular dünyasında benim bulunduğum yerde başlıyor ve içinde bulunduğum bağlantılar ağını, dünyalar üzerine dünyalardan ve sistemler sistemlerinden oluşan, ayrıca da dönemli hareketlerinin sınırsız zamanlarına, bu zamanların başlangıcına ve devamına doğru uzanan uçsuz bucaksız büyüklüğe dek genişliyor. İkincisi, benim görünmez benliğimde, kişiliğimde başlıyor ve kendimi, gerçek sonsuzluğu olan, ama yalnızca anlama yetisince fark edilen bir dünya içinde kendi gözümün önüne getiriyor. Bu dünyayla (ve onun aracılığıyla aynı zamanda bütün o görülebilen dünyalarla) ben kendimi, orada olduğu gibi sırf rastlantısal bir bağlantı içinde değil, genel ve zorunlu bir bağlantı içinde tanıyorum. İlk görünüm, sayısız dünyaların çokluğu görünümü, benim, kısa bir süre için (nasıl olduğunu bilme-

diğim bir şekilde) yaşama gücüyle donatıldıktan sonra, kendisinden oluştuğu maddeyi (evrende sırf bir nokta olan) bu gezegene geri vermesi gereken hayvansal bir yaratık olarak önemimi adeta yok eder. Buna karşılık ikincisi, düşünen bir varlık olarak değerimi, kişiliğim aracılığıyla, sonsuza dek artırır; çünkü bu kişilikte ahlak yasası, hayvanlıktan, hatta bütün duyular dünyasından bağımsız bir yaşamı –en azından varoluşumuzun bu yasa tarafından amaca uygun belirlenişinden, bu yaşamın koşulları ve sınırlarıyla sınırlanmamış olup sonsuza doğru uzanan bu belirlenişten açığa çıktığı kadar– açığa çıkarır.

İlk Eleştiri’de aklın, rasyonalistlerin varsaydığı kadar güçlü olmadığını kanıtlayan Kant, ikinci Eleştiri’de aklın mutlak varoluşsal temelini ahlakta bulduğunu gösterir; kuramsal aklın bizi yönlendirdiği en temel kavramlardan biri, pratik aklın temel meselesi olan “özgürlük” olduğundan, iki eleştiri bu noktada buluşur. Bu doğrultuda ilk Eleştiri bilginin kendisini değil, bilginin olanaklılık koşullarını irdelerken, insani varoluşun bilgi koşullarının insana hangi meşru “gerçekleştirme” alanlarını hangi meşru yollarla açtığını görürüz ve bu da bizi insanın kendisini gerçekleştirme yollarının ilksel, özsel temellerine; bu temellerin varlık koşullarına götürür. Bu doğrultudaki bir okuma uyarınca, üçüncü Eleştiri de, “estetik ve teleolojik yargıları akılcı bir düşünce gelişimi çerçevesinde birleştirir...Saf Aklın Eleştirisi ile Pratik Aklın Eleştirisi arasında bir tür köprü gibi işlev görür.” Heinrich von Kleist’a göre, “yöntem temelli düşünümsel bir yaklaşımla bilgi olanağının ve aklın sınırlarını belirleyen” Kant, “öncelikle düşünce biçiminde bir devrim getiren yöntemsel

bakış açısıyla, şeylerden akılsal özneye dönüşe işaret eder, böylece bilgi öznesi nesnelerden kavrayabileceğimiz şeyin anahtarı haline gelir.” Tabii Kant’ın özneye Kopernikçi dönüş dediği şeyin, aslında Kant’tan çok daha önce Descartes’la gerçekleştiği, Kant’ın gerçekte özne üzerinden nesnellığe dönüş olduğu biçimindeki temel yorumsal perspektif, Kant’tan esinlenen güncel tartışmalar, örneğin insan hakları tartışmaları açısından bugün çok daha günceldir; öte yandan eleştiri projesinin bütününe yukarıda ele alınan bağlamda “özneye Kopernikçi dönüş” çerçevesinde gelişen bir program olarak ele alan yorumların örnekleri sayısızdır. Sonuç olarak, Kant’ın yapıtını radikal kopuşların yer aldığı inişli çıkışlı bir çizgide ele almak bugün ne kadar modası geçmiş bir tavrısa, Kant’ın projesini aşırı çizgiselleştirmek de o kadar modası geçmiş bir eğilimdir. Kant Saf Aklın Eleştirisi’ni dört-beş ay içinde, “uçarcasına” kaleme aldığını iddia eder; ama değinildiği gibi, kitabın çerçevesini çok daha önceden kafasında oluşturmuş, hatta bazı bölümlerinin ilk nüshalarını yıllar önce kaleme almıştır. 1781’de yayımlanan Eleştiri’nin gecikmesinin nedeni, Kant’ın ders yükü ya da sağlık sorunları olabilir belki; ama asıl mesele problemin ve çözümünün formülasyonuna ilişkindir. İlk eleştirinin kesinlikle dört-beş aylık yoğun bir beyin fırtınası sonucunda ortaya çıkmadığı, aksine uzun bir olgunlaşma sürecinin sonucu olduğu ortadadır; sorunsallaştırma sürecinin gelişimine değinecek olursak, Kant Prolegomena’da onu yıllar önce dogmatik uykusundan uyandırmanın Hume olduğunu söyler, ve devam eder: “Saf Aklın Eleştirisi Hume’un probleminin en uç noktasına genişletilmesin-

den ibarettir.” Çokça alıntılanan ve zaman zaman Locke etkisinin gözden kaçmasına neden olan sözlerdir bunlar. Kant Saf Aklın Eleştirisi’nin anlaşılacağını ve hatta destekleneceğini beklemektedir; ilk eleştirilerde umduğunu bulamaz. En çok da, büyük önem verdiği Mendelssohn’un kitaba tepkisini merak eder ve kendisinin kitabın ilk birkaç sayfasını okuduktan sonra devam edemeyip bir kenara bıraktığını öğrendiğinde kahrolur, “ebediyen” bir kenara bırakmadığını umduğunu dile getirir. “Kuramını dünyaya anlatabilecek en önemli insan” saydığı Mendelssohn, Saf Aklın Eleştirisi’nin “her şeyi yıktığını” söyler. Yayımlanan ilk eleştiri yazılarında, Saf Aklın Eleştirisi’nin “Basit ve katı sağduyu ilkeleriyle uyum içinde bir idealizm karşıtlığı” sergilediği söylenir, kökenlerinin ise Berkeley ve Hume’da bulunduğunu, Kant’ın Berkeley ile arasına boş yere mesafe koymaya çalıştığı vurgulanır. Uzun yıllar boyunca Kant’ın yapıtına yaklaşımı belirleyen tavır bu eleştiriler bünyesinde oluşmuştur. Zaman içinde, eleştiriler giderek olumlu bir bakışa dönüşür, en olumlu eleştirideyse; yapıtın “Alman ulusunun onuruna” katkıda bulunduğu, “insanın anlama yetisinin asaletini ve inceliğini temsil eden bir başyapıt”, ama “okuryazar kitlenin büyük çoğunluğu için anlaşılmaz” olduğu, “daha çok metafizik öğretmenlerine” hitap ettiği vurgulanır. Kant’ın bir anlamda Saf Aklın Eleştirisi’ni anlaşılır kılmak için yazdığı Prolegomena’da “bu kitap çömezler için değil, geleceğin öğretmenleri içindir” demesine bu eleştiri sebep olur. Pratik Aklın Eleştirisi ise, 1788 yılında yayımlanır. İlk Eleştiri’nin biçimsel yaklaşımını korur: Analitik ve Diyalektik olmak üzere iki bölümden oluşan uzun bir “Öğeler Öğretisi” kısmının ardın-

dan “Metot Öğretisi” gelir; Dedüksiyon, Model [Typic] (Saf Aklın Eleştirisi’nin Şematizm’inin karşılığı) ve Antinomi alt bölümleri vardır. Temellendirme’ye bakacak olursak, ahlak felsefesinin üç ödevi vardır: üstün ahlak ilkesini kurmak, saf pratik aklı eleştirel olarak irdelemek, ahlakın metafiziğini kurmak. İlk ödev Temellendirme’de yerine getirilir, ikinci ve üçüncü ödevler Pratik Aklın Eleştirisi’nde gerçekleştirilecektir; ancak Pratik Aklın Eleştirisi üçüncü ödevi yerine getiremediğinden, Ahlakın Metafiziği kitabının konusunu oluşturur. Özgürlükte Saf Aklın Eleştirisi’yle birleşen Pratik Aklın Eleştirisi, bir yandan da, yine kuramsal akla atıfla, özgürlüğü asla bilemeyeceğimizi ısrarla vurgular; bize özgürlüğün gerçekliğine inanma hakkı tanıyansa, ahlaki deneyimimiz, ya da ahlaksallığımızın deneyimidir ki, bu aynı deneyim bize aklın diğer iki idesine, Tanrıya ve Ölümsüzlüğe inanma hakkı da tanır; çünkü onlar olmadan, bu dünyada ahlaklı varlıklar olarak var olmanın olanağı yoktur (mutlulukla ahlaklılık kol kola gitmediğinden, onlar olmazsa ahlakçı bir umutsuzluğa düşeriz) – böylece Tanrı ve Ölümsüzlük kavramları, summum bonum’un önkoşulları, inançla yanımızda taşıyamamız gereken, gerçekliklerini koyutlamamız gereken iki ide olarak Kant felsefesinde yer bulurlar. Üç eleştirinin en çetrefili olan Yargı Gücünün Eleştirisi, Estetik Yargı Gücünün Eleştirisi ve Teleolojik Yargı Gücünün Eleştirisi başlıklı iki ana kısımdan oluşur ve bunlar da yine Analitik ve Diyalektik bölümlerine ayrılır – Kant’ın arkitektonik düzen adına koruduğu bu bölümlere sanki Yargı Gücünün Eleştirisi söz konusu olduğunda işleri biraz karıştırır; kitapta ana metinlerle aynı uzunlukta hatta bazen daha uzun notlar ve ekler

bulunur. Değinildiği gibi, Yargı Gücünün Eleştirisi bir yandan Saf Aklın Eleştirisi ve Pratik Aklın Eleştirisi arasında bir köprü kurması anlamında eleştirel projenin tamamlanmışlığına işaret eder ki (bu yüzden de bildik formüllerin tekrar tekrar dile getirilmesini, Kantçı “sistem” kavrayışı açısından sürekli gözden geçirmeler yapılmasını gerektirir) böyle bir okuma kitabın teleolojik ve estetik yargıları akılcı bir biçimde kaynaştırdığının kabulünü gerektirir; diğer yandan da, kitabın ilk kısmı, yani Estetik Yargı Gücünün Eleştirisi, ayrı okunduğunda, Kant’ın modern estetiğin kurucusu konumuna yerleşeceği bir başka çerçeve çıkar karşımıza: ayrıca, bilgi nesnesine değil öznenin duygulanımına atıfla kurduğumuz estetik deneyimin düşünömsel yargı gücüne bağlanmasına ilişkin okuma eğer geçerliyse –ki her koşulda, en azından Kant’ın kendi itkileri bakımından geçerlidir–, bu yargının genelgeçerliği, dolayısıyla teleolojik özü, bilgi güçleri aynı biçimde çalışan diğer öznelerle bir arada olduğumuz bir öznelerarasılık bağlamı kurar ve bu, Kant’ın siyaset felsefesinin gelişimini izleyenler için, Yargı Gücünün Eleştirisi’nin merkezi kaygısı olmamakla birlikte en önemli uğrağıdır – bugün Kant’ın eleştiri-sonrası döneminin yayınlarından Sade Aklın Sınırları İçinde Din, Ebedi Barışa Doğru, felsefe fakötesinin (Kant’ın kendisinin de mustarip olduğu) dini ve siyasi sansürden entelektöel bağımsızlığının savunulduğu Faköltelerin Çatışması vb yapıtlarla birlikte, Yargı Gücünün Eleştirisi de, siyaset felsefesi ve siyaset bilimi açısından tartışılmaz önemlerini korur.

Kant’ın onayıyla, verdiği pedagoji, fiziksel coğrafya ve mantık dersleri de yayımlanmıştır. Eleştiri ve eleştiri sonrası

dönemde Kant, bugün en az onun kadar ünlü olan, kendi deyişle “felsefeyi değil, felsefe yapmayı öğrettiği” öğrencileri ve ardıllarıyla, örneğin Herder ve Fichte’yle, henüz eleştirinin temel kavramları konusunda çatışmaya girer; gerçi bundan da önce, Yargı Gücünün Eleştirisi’nin bütünüyle bir Herder eleştirisi gibi okunmasını öneren Kant uzmanları bile vardır örneğin – Fichte konusundaysa işler daha karışık. 1791’de Königsberg’e gelen Fichte, kenti gezdikten sonra Kant’la tanışır ve pek hoş karşılanmadığını görünce biraz bozulur; Kant’ın dersini dinler ve kendisi de pek hoşnut kalmaz, genç Fichte Kant’ın “uyurgezer” gibi olduğunu düşünür, yine de Kant’la tekrar buluşmak ister ama bunu nasıl yapacağını da bilemez, sonunda kendisi de bir Eleştiri yazmaya karar verir; altı hafta içinde kitabı bitirir ve Kant’a teslim eder.

Bir sabah elyazmasını Kant’a getirmiş, bir göz atıp atamayacağını, yayımlanmaya değer bir şey olduğuna karar verirse de, bir yayıncı bulmasına yardım edip edemeyeceğini sormuş. Kant onun alçakgönüllüğünden hoşlanmış ve elinden geleni yapacağını söyleyerek göndermiş. O akşam Kant ile birlikte yürüyüşe çıkacaktık; beni gördüğünde ilk sözleri şunlar oldu: “Yardıma ihtiyacım var –çok acil yardım– yoksul bir gence isim ve para bulmamız gerek, kayınbiraderin (kitapçı olan) işe yarayabilir. İkna et...elyazmasını yayımlasın.”

Kant’ın, döneminin güncel tartışmalarına müdahil olduğu son bağımsız yazısını, son felsefi gelişmelerin kendi eleştiri felsefesiyle uzaktan yakından ilgisinin bulunmadığını dile